

ΑΡΓΥΡΗΣ ΕΦΤΑΛΙΩΤΗΣ

Η ΖΩΗ ΤΟΥ ΚΑΙ ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ

Δέν πέθανες. Πάντα θά ζήσης ἐσὺ ποῦ μέ τόση πίστη, μέ τόσο φέις ἐργασίμεζ γιά τή μητέρα μας τήν Ἑλλάδα.

ΨΥΧΑΡΗΣ

Α' (*)

Κλεάνθης Μιχαηλίδης τάληθινό του τόνομα. Ἀργύρης Ἐφταλιώτης τὸ ψευδώνυμό του. Σ' ἓνα βορεινὸ τῆς Λέσβου χωριό, στὸ Μόλιβο, στὴν ἀρχαία Μήθινα, πρωτόειδε τοῦ ἡλίου τὸ φῶς τὴν πρώτη τοῦ Ἀλωνάρη τοῦ 1849. Ἡ μέρα αὐτὴ ποῦ εἶναι καὶ γιορτὴ τῶν Ἀγ. Ἀναργύρων, στάθηκε ἀφορμὴ ὁ Κλεάνθης νὰλλάξει τὸνομά του καὶ νὰ γίνει Ἀργύρης, ἂν καὶ τὸ ξωκλήσι—Ἀγ. Ἀναργύροι—τῆς ἀγαπητῆς του ἐξοχῆς τῆς πατρίδας του, τῆς Ἐφταλοῦς, δέν τὸν ἀφίρσε ἀσυγκίνητο στὸ νὰ πάρῃ τὸ νέο του τόνομα. Τώρα καταλάβατε, βέβαια, πόσο βολικὰ τοῦ ἦρθε κ' ἡ χαριτωμένη Ἐφταλοῦ στὸ νὰ συμπληρώσει τόσο πετυχημένα τὸ φιλολογικὸ του ψευδώνυμο, ποῦ τὸ φάλαξε σ' ὅλη του τὴ ζωὴ.

Τῆς σπουδῆς του εἶχαμε ἀποκλειστικὰ μέσα στὸ χωριὸ του μέ μόνο δάσκαλο τὸν πατέρα του τὸν Κωνσταντῖνο Μιχαηλίδη, ἀντίξιο μαθητὴ τοῦ περιφημοῦ τῆς Σύρας γυμνασιάρχου, τοῦ Γ. Σερούλου.

Ὁ πατέρας του γεννήθηκε καὶ αὐτὸς στὸ Μόλιβο τὸ 1820. Στὴν ἀρχὴ δίδαξε στὴν Τενεδο. Κατόπι στὴ Μυτιλήνη. Ἐκεῖ εἶχε τὴν

*) Κι ἄλλοι, πὺ εἰδιχοὶ ἀπὸ μένα, ἀσκοληθίζανε ὡς τὰ τώρα μέ τὸ λογοτεχνικὸ ἔργο τοῦ Ἀργύρου Ἐφταλιώτη. Τῆς ζωῆς του ὅμοις τὰ ἰδιαίτερα περιστατικὰ δὲ μελετηθῆκανε, ὅπως θάπρεπε. Ἐνῶ ξαίρουμε πὺς κ' οἱ πὺ ἀσημαντες λεπτομέρειες τῆς ζωῆς ἐνὸς ξεχωριστοῦ ἀνθρώπου μᾶς βοηθᾶνε καὶ αὐτὲς στὸ νὰ γνωρίσουμε κάπως καλύτερα καὶ αὐτὸν τὸν ἴδιο καὶ τὸ ἔργο του.

εὐτυχία νὰ ἐνθουσιᾶσει μέ τὴν ὀραία, τὴ ζωντανὴ διδασκαλία του τὴν αἰσταντικὴ ψυχὴ τοῦ μικροῦ καὶ ἀσημάντου τότες, μὰ ὕστερα μεγάλου καὶ τρανοῦ, τοῦ Δημ. Βεργαροδάκη. Τελυταῖα καταστάλαξε στὸν τόπο του καὶ πῆρε διαλεχτὴ συντροφίσινα τῆς ζωῆς του, τὴ Λενίσινα Κέπετζη, γυναῖκα μέ λίγα γράμματα, μὰ μέ δυνατὸ μυαλό, μέ γλυκοὺς τρόπους καὶ μέ ἀγαθὴ ψυχὴ. Μολυβιάτισσα καὶ αὐτὴ. Γεννήθηκε στῆς 12 τοῦ Γενάρη τοῦ 1830. Τὸ σπῆτι, ποῦ προικίστηκε ἀπὸ τοὺς γονιοὺς της, ὁ ἄντρας τώρα τὸ χορησίμενε καὶ γιά σχολειὸ σὺνάμα, ὅπου φοιτοῦσαν παιδιὰ ὄχι μονάχα τοῦ Μολίβου μὰ καὶ ἀπὸ τὰ γύρω χωριά, ποῦ ἡ δέψα τῆς γνώσης καὶ τῆς μίθησης τάκανε νὰ φήνουνε μάννα καὶ σπῆτι μέ τὴ λαχτῖρα νὰ τοὺς μορφώσιτην ψυχὴ καὶ νὰ τοὺς ἀκονίσει τὸ μυαλό ὀφημισμένος παιδαγωγὸς τοῦ Μολίβου.

Οἱ μαθητῆς του καὶ οἱ μαθητρίες του, ἐζοιμε ἀκούσει καὶ ἀπ' ἄλλους καὶ μάλιστα ἀπὸ μὴ μαθητρίά του ποῦ καὶ τώρα ἀκόμη μέ κουράγιο σηκῶνε ἀπάνω της ὅλο τὸ βί-

ρος τῶν ὀδοντοπέντε χρόνων της, (1) ἔδειχναν ἀξιοσημείωτη πρόοδο στὰ γράμματα. Τοὺς εἶταν εὐκόλο—πράμα σχεδὸν ἀπίστευτο γιά τὴν ἐποχὴ ἐκείνη—ὄχι μονάχα νὰ καταλαβαίνουν ἔνα ὀποιοδήποτε ἀρχαῖο κείμενο, μὰ καὶ στὰ γαλλικὰ, φαίνεται, δέν πῆγαναν παρακαίτω, ἀφοῦ μποροῦσαν νὰ μεταφράζουν ἄρθρα δύσκολα

(1) Ἡ σφραστῆ μου κυρία Ἀσπασία Ἐλευθεριάδη, φιλενάδα καὶ συμμαθητρία τοῦ Ἀργύρου στὸ σχολειὸ τοῦ πατέρα του.

ΑΡΓΥΡΗΣ ΕΦΤΑΛΙΩΤΗΣ

της παριζιάνικης «Illustration», που τότες θάρχιζε, υποθέτουμε, να πρωτοβγαίνει.

Ο Κωνσταντίνος Μιχαηλίδης πέθανε τὸ Μάρτιο τοῦ 1866 μετὴν τελευταία του παραγγελιά στὸ στόμα μὴν τύχει κανεὶς ἀπὸ τοὺς γιούς του καὶ διαλέξει τὸ δικό του τάλιγγελλμα. Κ' οἱ τρεῖς οἱ γιοὶ του σεβαστήκανε τὰ στερνά του τὰ λόγια. Ὅταν πέθανε ὁμως, ὅσπου νάρθουν οἱ ἐξετάσεις, ὑποχρεώθηκε ὁ Κλειάνθης νὰ μείνει στὸ πόδι του, κάνοντας τώρα αὐτὸς μαθήματα καὶ στοὺς μικρότερους ἀδελφοὺς καὶ στίλλα παιδιὰ τοῦ σχολειοῦ.

Ἀντιγράφω ἐδῶ λίγες χαρακτηριστικὲς γραμμὲς τῆς μαθητικῆς του ζωῆς ἀπὸ ἓνα δυνατὸ ψυχολογικὸ διήγημά του, τὴν «Πρώτη ἀγάπη»:

«Ἐίμαστε ὀχτὸ δέκα ἀγῶρια τῆς προκοπῆς,

τὸ χωρέσει τῆς μαύρης ὁ νοὺς πὼς θὰ ξημέρωνε μιὰ αἰγὴ καὶ θάλειπε ἀπὸ τὸ πλευρὸ τῆς τὸ μεγαλύτερό της τὸ παιδί, ποὺ θάτανε τώρα τὸ πῶ γερὸ στήριγμα τοῦ ὀφρανεμένου σπιτιοῦ της. Τῆς Μοίρας ὁμως τὰ προστάγματα νικάνε καὶ τὰ πῶ δυνατὰ αἰσθήματα, κ' ἔτσι ὁ Ἀργύρης μας, παιδί τώρα ἀμούστακο σὰν κορίτσι, ἀγνώριμο, μετὰ χίλια ὄνειρα καὶ μετὰ δίχως κόσμου πείρα, παραπονώτικο χελιδόνι, παίρνει τῆς ξεντειᾶς τὰ κρύα μονοπάτια.

Τὸ μῦθο τῆς ἀγάπης τοῦ θεῖου του δὲν μπόρεσε νὰ τὸ αἰστανθεῖ πῶτερο ἀπὸ λίγους μῆνες, μήτε πρόφτασε νὰ χαρεῖ ἡ ἀνήσιμὴ νύχτη του τίς παραμυθένιες ὁμορφιὲς τῆς περιξίκουστης Πόλης. Ὁ καλὸς του θεῖος δὲν ἄργησε νὰ νιώσει τὴ σπίθα ποὺ κρυβότανε μέσα του καὶ νὰ μαντέψει ἀλάθηντα τὸ μέλλο τὸ φου-

Ο ΠΑΤΕΡΑΣ ΤΟΥ ΕΦΤΑΛΙΩΤΗ

Η ΜΗΤΕΡΑ ΤΟΥ

ἀποφασισμένα νὰ μάθουμε τί θὰ πεῖ παρέμφατο καὶ νὰ φέρομε τὸν πολιτισμὸ στὸ χωριό. Καὶ πεντέξη κορίτσια, ποὺ ἐρχόντανε διὸ ὥρες τὴ μέρα καὶ κάθιζαν ἀπὸ τάλλο πλάγι τοῦ γέροντος δασκάλου καὶ τεχνολογοῦσαν μετὰ μιὰ χάρη, ποὺ σ' ἔκαμαν ἠθελες καὶ δὲν ἠθελες νὰ τὴν ἀγαπᾶς τὴ γραμματικὴ....»

Ἀπὸ τὸ χαριτωμένο αὐτὸ διήγημα μαθαίνουμαι καὶ τὸν πρώτο παιδικὸ ἔρωτα τοῦ Ἐφταλιώτη. Εἶναι μιὰ πολὺ νόστιμη ἱστορία.

Δεκαπτὰ χρονῶ ἀγῶρι πρέπει νὰ εἶταν ὁ Ἀργύρης, ὅταν ἓνα γράμμα τοῦ ἀδελφοῦ τῆς μίννας του ἔλεγε νὰφῆσει τὸ Μόλυβο καὶ νάρθει στὴν Πόλη. Ὁ θεῖος του, ἔμπορος ἐκεῖ ἀπὸ πολλὰ χρόνια, χρειάστηκε κοντὰ του δικό του ἄνθρωπο, κ' ἔτσι δὲν ἄφησε νὰ περάσει καιρὸς γὰ νὰ προσκαλέσει τὸν ἀνεψιὸ του καὶ νὰ τὸν ἔχει δεξὸ του χέρι στὶς δουλειές του. Τὸ γράμμα ἐκεῖνο δὲν καλοφάνηκε στὴ μητέρα τοῦ Ἀργύρη, ποὺ πολὴν καιρὸ δὲν εἶχε ποὺ ἔκλαψε τὸ θάνατο τοῦ ἀντρός της. Δὲν μποροῦσε νὰ

τεινὸ ποὺ τὸν περίμενε. Ἡ Πόλη, κατὰ τὴ γνῶμη του, δὲν τότε χωροῦσε, κ' ἔτσι στὰ 1867, στέλνεται στὸ Μάντισστερ μετὰ τὴν ἐντολὴ νὰναλίβει τὴ διεύθυνση σοβαρότερης ἐμπορικῆς ἐργασίας. Ἡ δουλιὰ αὐτὴ μετὰ διὸ χρόνια χίλασε καὶ ὁ Ἀργύρης σκέφτεται πὼς νὰ παραμερήσει καὶθε δυσκολία καὶ νὰ ξαναβρεῖ τὸ δρόμο, ποὺ ἡ μοῖρα τοῦ εἶχε ὀρίσει.

Τὶς μέρες ἐκεῖνες κίπιοις ἔλλην. φιλολογικὸς Σύλλογος τοῦκαμε τὴν τιμὴ νὰ τὸν καλέσει νὰ πεῖ λίγα λόγια σχετικά μετὰ τὴν ἐπίσημη γιορτὴ τοῦ Σωματείου. Ἡ ὁμιλία του κάνει κρότο. Ἐάφνου πεπιέται κίπιοις μεσ' ἀπὸ τὸ πλῆθος—κι αὐτὸς εἶναι ὁ Στέφανος Ράλλης. Τότε σηκώνει, τὸν ἀγκαλιάζει μετὰ συγκίνηση καὶ τοῦ ἐκφράζει τὸ θαυμασμὸ του καὶ τὴν ἐκπληξὴ του μὴν ἐλπίζοντας πὼς θὰ μποροῦσε νὰ βρεθεῖ ἄνθρωπος στὴν Ἀγγλία ποὺ νὰ μιλήσει τὰ ρωμαίϊκα μετὰ τὴν φρεσκάδα καὶ μετὰ τὴν χάρη.

Θὰ ξαίρετε, βέβαια, πὼς αὐτὸς ὁ κίριος εἶταν ἓνας ἀπὸ τοὺς ἔακουστοὺς ἀδελφοὺς Ράλλη μετὰ τὰ πασιγνωστα μεγάλα καταστήματα

δῶθε κείθε στις διάφορες πόλεις τῆς Ἀγγλίας.

Τὸ μάτι του, ὄχι λιγώτερο διαπεραστικὸ ἀπὸ τοῦ θείου του τὸ μάτι, μπόρεσε νὰ διακρίνει στὴν ἔκφραση τοῦ προσώπου τοῦ Ἀργύρη τὸ γλυκοχάραμα μιᾶς ἐλπίδας ὁμορφῆς, νὰ ξεχωρίσει κάποιου σημάδι μελλοντικῆς δημιουργικῆς ζωῆς. Τὸν παίρνει μαζί του γιὰ νὰ περάσει κοντὰ του ὅλα του σχεδὸν τὰ χρόνια, καὶ νὰ μίθει τὰ πόρφυρα, ποὺ κάθε τόσο τοῦ παρουσίαζε ὁ τρομαχτικὸς ἐκεῖνος λαβήρινθος τῶν Ralli Brothers.

Ξένος λοιπὸν μὲς στὰ ξένα περνοῦσε τὴ ζωὴ του ὁ Ἀργύρης. Πότε στὸ Μάντσεστερ τότε βλέπουμε, πότε στὸ Λίβερπουλ, ἄλλοτε στὴ Βομβαίη καὶ τελευταία στὸ Χόλλ. Μὰ ὅσο σιχατὰ κι ἂν εἶτανε δεμένος μὲ τὶς ἐμπορικῆς τῶν δουλειῆς, στῆς μοναξιάς του τὶς ὥρες γλυκεῖα συντροφιά τὸν κρατούσανε τοῦ ἑλληνικοῦ Παρνασσοῦ οἱ πολυθέλητρες κόρες.

Ἐτρωγε, εἶπαμε, τὸ πικρὸ ψωμί τῆς ξενιτιάς. Καὶ σὰν τὸν πολυγυρισμένο ἥρωά του, τὸ Γέρο Ἀνέστη, νοσταλγεῖ τώρα κι αὐτὸς τὸ σπίτι ποὺ γεννήθηκε, λαχταράει νὰ ξεπλώσει στὴν ἀμμουδιὰ τῆς χαριτωμένης του Ἐφταλοῦς, ποθεῖ τὴν ἀγάπη καὶ τὴ γαλήνη ποὺ χόρηκε παιδί στὴν ἀγκαλιὰ τῆς μάννας του.

«Ἐφωνα, μᾶς λέει, ἀπὸ τὸ νησί μας μικρός. Κ' ἴσια στὰ μακρινὰ τὰ ξένα. Ἰσια στὴν Εὐρώπη, ἐκεῖ ποὺ λέτε σεῖς οἱ πολύξαιροι πὼς εἶναι τὰ φῶτα, μὰ γὼ τήνε βρήκα γεμάτη σκότος καὶ καταχνιὰ καὶ τὸ λησμοβότανο στὰ θλιβερὰ μονοπάτια της...»

Στὴν Εὐρώπη, βλέπετε, ζοῦσε καὶ τὸ Μόλιβο τῆς Μυτιλήνης ὄνειρευότανε. Ὅταν πρωτοξενιτεύτηκε, μετὰ εἴκοσι χρόνια, μιὰ δλόκληρη ζωὴ, στὰ 1887, πῆγε ξανά τὰ βλογιμένα χρώματα τῆς πατρίδας του.

«Αἶ, παλιὰ χρόνια, φωνάζει. Βρίσκω πάλι τὴ χάρη σας καὶ τὴ γλῆκα σας! Βρίσκω τὸν ἀποκρέββατο μὲ τὰ σῦκα, τὰ ρμάρι μὲ τὰ γλυκά, τὶς τηγανίτες πρωτὶ πρὶ νὰ φέξει, καθεὶς ποὺ σοφίζονται οἱ μαρνίδες γιὰ νὰ μᾶς ξανακίμουν παιδιά κι ἄς ἄσπρισαν τὰ μαλλιὰ μας! Σᾶς βρίσκω στις παλιὲς καρδιὲς καὶ στὰ παλιὰ τὰ τραγούδια! Ἄχ, τραγούδια τῆς πατρίδας μου πονεμένα! Ἐγὼ ὁ ξενιτεμένος σᾶς τραγουδοῦσα, κ' οἱ ἀξενιτευτες ἐκεῖνες κοπέλλες δὲν ἤθελαν πιά νὰ σᾶς ξαίρουνε, μόνο τσαμπονίζαν κ ο ρ α κ ἰ σ τ ι κ α τραγούδια τῆς ἐποχῆς!»

Καὶ νὰ τώρα πιά ἦρθε κ' ἡ σειρά τῆς Ἐφταλοῦς. Εἶναι τὸ Μεσοβούνη, ποὺ τὰναφέρει στις «Φυλλάδες τοῦ Γεροδήμου». Ἐδὼ βρίσκεται ὁ ξοχικός του πύργος μὲ τὶς λεῖκες κοντὰ του, μὲ τὴ βρύση στὸ πλάγι, μὲ τὰ πλατάνια παραπάνω, μὲ τὰ κοπάδια στὰ βουναράκια τριγύρω.

Παίρνει ἕνα πρωτὶ τὴ γριά του καὶ μπαίνει στὸ ξωκκλήσι τῆς ἀρογιαλιάς. Προσκυνοῦνε, ἀνάβουν ἕνα κερί καὶ τάζουνε νὰ περάσουνε μαζί ἐκεῖ πέρα τὰ στερνὰ χρόνια τους.

Μόνο νὰ ξαναπαίω, τῆς λέει, κι ὄρκο σοῦ κάνω πὼς δὲν ἀργῶ τώρα.

Τὴν κατάφερε τὴ γριά του κι ἄνοιξε πάλι τὶς φτεροῦγες του τὸ πονεμένο πουλί γιὰ τὰ λαργινὸ τὸ ταξίδι. Πέντε φορὲς εἶδε ἡ Ἐφταλοῦ με λῦπη τῆς τὸν πηγαμὸ κι ἄλλες τόσες χόρηκε γιὰ τὸν ἐρχομὸ Ἐκεινοῦ, ποὺ τόσο τὴν ἀγάπησε καὶ τὴν τραγοῦδῆσε.

Στὰ 1922 ἦρθε γιὰ τελευταία φορὰ στὴν πατρίδα του, κ' ἔφυγε πάλι γιὰ νὰ μὴν ξαναγυρίσει ποτές πιά. Προμήνιμα τοῦ θανόντου του λές κ' εἶτανε ὁ προαιώνιος βράχος τῆς οἰκογενειᾶς του, ποὺ μὰ μέρα ξαφνικὰ ἔπεσε. Ὁ Ἐφταλιώτης τότες ἔγραψε τὸ παρακάτω ποίημα, δίνοντας ψυχὴ στὸ βράχο μὲ τ' ἀκόλουθα λόγια:

Ο ΒΡΑΧΟΣ ΤΟΥ ΚΕΠΕΤΖΗ

Ἀπὸ σεισμούς καὶ χαλασμούς,
παντέρμο ἀπομεινάρι,
περνοῦσα χρόνους μακρινούς
στὰ κρόγαλο τῆς Ἐφταλοῦς,
κι ὄμπρός στὸ κῆμα στέκουμον σὰν πέτρινο λιοντάρι.

Στὴ ρίζα μου ἄμτρες γενιὲς
καθῆσανε καὶ βρήκαν
τοῦ ἡσίου τὶς γλυκεῖες δροσιὲς
καὶ τοῦ πελάου τὶς μελωδιὲς
ἄχ, τὸνομά τους φεύγοντας ἐκεῖνες δὲν τὰφήκαν.

Μόνο θυμάμαι τὴ στερνὴ
γενιά ποὺ μ' ἀγαποῦσε,
τῶν Κεπετζήδων εἶν' αὐτὴ
ποὺ ἐρχόταν βράδι καὶ ταχὺ
καὶ μὲ χαρὲς μὲ ἔβναγε, μ' εὐκὲς μὲ χαιρετοῦσε.

Πῆγαν κι αὐτοί. Καὶ τώρα ἐγὼ
στὸν κόσμον αὐτὸ μονάχος,
ψυχὴ πιά δὲ θεωροῦσα ἐδῶ,
καὶ δὲν κοιτᾶς παρὰ σωρὸ
λιθάρια ἐκεῖ ποὺ στέκουνταν τῆς Ἐφταλοῦς ὁ
βράχος.

Περιγραφή τοῦ τελευταίου του ἐρχομοῦ στὴν Ἐφταλοῦ μᾶς δίνει στὸ «Νουμᾶ» ἡ ἀξιοδέρφη του, ἡ Πέπη Σταύρου.

Νὰ μοικρὲς γοιμαῖες:

«Μόλις ξημέρωσε στὴν Ἐφταλοῦ, θὲ νᾶκοιγα κάτω ἀπὸ τὰ πελώρια πείνα τῆς ἀλλῆς μας τὸ βίδισμά του. Ἄν ἀργοῦσα πολὶ νὰ κατεβῶ, ἤθελε μισογλιόντας νὰ μοῦ τραγοῦδήσει μερικὰ λόγια του ἀπὸ τὴν «Πατινάδα» (Παλιοὶ Σκοποὶ). Ὑστερα ἤθελε νὰ κατεβεῖ στὰ βράγια νὰ ψαρέψει. Μὰ τὰ ψάρια τοῦ νησιοῦ μας πονηρεμένα δὲν πλησιάζανε τὸν ξενοφερμένο ψαρά. Κι ἄφανε τὴν ψαρικὴ καὶ κοντὰ στὸ κῆμα, ποὺ πῆγαινα καὶ γὼ, μοῦ μιλοῦσε μὲ τὴν ἡσυχὴ βαρὺ φωνὴ του γιὰ ἕνα σωρὸ ὠραῖα πράματα»⁽¹⁾.

Ἡ ἀρρώστια ποὺ τότε βασάνιζε, τὸ ἄσθμα, τὸν ἔκανε νὰ γόησει τὰ παλιὰ λημέρια του καὶ νὰ ζητήσῃ ζεστότερο κλίμα. Ἀποτραβήχτηκε μὲ τὴ γυναίκα του—οἱ δὲ οἱ κόρες του κι ὁ γιός του λείπανε μακριὰ—στὸ Cap d'Antibes τῆς μεσημβρινῆς Γαλλίας, ὅπου εἶχε ἀγορασμένο τελευταία ἕνα ξοχικὸ, βαφτισμένο ἀπὸ

τόν ἴδιον Ἀρχαδία. Ἐκεῖ ξεψύχησε ἀπαλὰ μὴ Τετάρτη πρωΐ, στίς 25 τοῦ Ἀλωνίου τοῦ 1923 σὲ ἡλικία 74 χρονῶ.

Ἐδῶ μοῦ φαίνεται πὸς ἀξίζει νὰ πεῖ κανεὶς δυὸ λόγια καὶ γὰρ τὰ ψυχικὰ χαρίσματα τοῦ Ἑφταλιώτη. Ἡ καλοσύνη του ἢ ἀπέραντη κ' ἢ εἰσενική του διείθεση σὲ σκλάβωναν μόλις τότε γνώριζες. Ὁ ἀριστοκρατικὸς του τρόπος καὶ τάρχοντικό του φέρεσιμον, νὰ τὸ μαγικὸ δόλωμα ποῦ σ' ἔκανε, μὴ καὶ τὸν πλησίαζες, νὰ μὴν μπορεῖς εὐκόλῃ νὰ ξεφύγεις ἀπὸ κοντὰ του. Καὶ ποτὲ δὲ σοῦ εἶτανε δυνατό, ὅταν τὸν ἀποχωριζόσουνε νὰ μὴν τοῦ ἀφήσεις ἕνα κομμάτι τῆς καρδιάς σου. Μὲ τοὺς δικούς του καὶ μὲ τὴ γυναῖκα του, ὅλος καὶ πάντα μέλι.

Μὰ ἀρκετὰ χαρακτηριστικὰ εἶναι καὶ τὰ λόγια τῆς Πέπης Σταύρου: «Ἡ ζωὴ του ὅλη καλοσύνη καὶ ἀγάπη. Εἰσγένεια γὰρ ὅλους καὶ τοὺς πῶ ταπεινοὺς. Σ' αὐτοὺς μάλιστα εἶτανε πολὺ προσεχτικὸς. Τοὺς φερνότανε μὲ ἰδιαιτέρη λεπτότητα. Προσπαθοῦσε σὲ κάθε ἀνθρωποκίτι καλὸ νὰ βρεῖ. Ὅχι μὲ αὐστηρότητα, μὲ ἐπιείκεια ἔκρινε τὸν καθένα. Σ' ὅποιονε διάκρινε τὴν παραμικρὴ σπύθα, τοῦδινε θάρρος καὶ τοῦ ξυπνοῦσε μέσα του κάθε εὐγενική διαίθεση.» (1)

Ἐνα τέτοιο δείγμα τῆς ἀγάπης καὶ τῆς προσοχῆς τοῦ Ἑφταλιώτη στοὺς πρωτόφαντους ἐργάτες τοῦ λόγου, μὰ καὶ τῆς μετριοφροσύνης του ἀκόμη, εἶναι καὶ τὸ παρακάτω λακωνικὸ γράμμα πρὸς τὸν ἀκριβὸ μου φίλον καὶ ἄξιον συνεργιστὴ τοῦ μεγάλου ἔργου τοῦ «Νουμᾶ», τὸν Πάνο Ταγκόπουλον, ὅταν ἔβγαλε τίς «Πρόξες» του, τὴν πρώτη ποιητικὴ του ἀπόπειρα στὸ πεζό.

Hull, 17-5-1915

Ἀγαπητὲ Κύριε,

Ἐλπίζω νὰ μὴ νομίζετε πὸς λέω ὑπερβολὰς γομφονιάς σας πὸς διαβάζω τίς «Πρόξες» σας γὰρ νὰ μαθαίνω, καὶ ἄς εἶναι ἀργά. Ναί, νὰ τὴ μαθαίνω τὴν ἀθάνατη αὐτὴ γλώσσα, ποῦ τὴν κατέχετε τόσο βαθιὰ καὶ ποῦ εἶναι τόσο πλούσια σὲ μορφὴ καὶ σὲ χρῶμα. Εἶναι ἕνα γλυκὸ κελίδημα ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ὡς τὸ τέλος τὸ βιβλιαφίκα σας. Γλυκὸ καὶ ζωὴ γεμάτο. Θαυμάσιον καὶ ἄλλα μεγαλήτερα, τὸ ξαίρω.

Πάντα δικὸς σας

Ἀργύρης Ἑφταλιώτης

Καὶ γενικὰ ἔλεγε γὰρ τοὺς νέους: Τὴ ζωὴ στὴ νιότη καὶ πάλι στὴ νιότη πρέπει νὰ τὴ γεφεύουμε. Τοὺς γέροντας νὰ τοὺς ἀφήσουμε μὴ καὶ καλῶ. Τρέχουνε πολὺ πῶ μπροστὰ ἀπὸ μῆς οἱ νέοι καὶ αὐτὸ εἶναι ἡ νίκη μας.

Ξεχωριστὴ ἢ ἀγάπη του γὰρ τὴ μίμνα του καὶ τὴν ἀδερφή του τὴν Εὐφροδίκη, τὴν εὐγενή-

κώτατη ψυχὴ. Θεϊκὴ Ναυσικάα τὴ λέει σὲ κάπιο γράμμα του. Τὴνε γνωρίσαμε στὸ Μόλυβο, ἕνα ἀξέχαστο δειλινὸ, στὸ πατρικὸ τῆς σπύτι. Τ' ὄνομά της μᾶς εἶτανε γνωστὸ ἀπὸ τὰ χαριτωμένα γραψίματά της στὸ «Νουμᾶ», τὸν καιρὸ ποῦ ἄρχισε νὰ πρωτοβγαίνει. Μὰ τώρα ἢ προσωπικὴ της γνωριμὰ μᾶς ἔκαμε νὰ ἀιστανθοῦμε πόσο δυνατό καὶ πολὺτιμο εἶναι τὸ μύρο τῆς καρδιάς της, μ' ὅλα τὰ ἐξήντα χρόνια της κ' ἴστερ' ἀπὸ τὸ χαμὸ πολλῶν ἀγαπημένων της. Σ' αὐτὴ χρωστάμε καὶ τίς τρεῖς φωτογραφίας ποῦ συνοδεύουνε αὐτὴ μας ἐδῶ τὴ μελέτη.

Ὅταν πέθανε ὁ Ἑφταλιώτης, ὁ Ψυχίρης ἀφιέρωσε δλόκληρο ἄρθρον στὴ μνήμη του, δημοσιευμένο στὸ «Νουμᾶ». Τελιώνει ἔτσι:

«Ἦσυχος νὰ εἶσαι, Ἀργύρη μου ἐσὺ ἀγαπημένε, πονεμένε τῆς καρδιάς μου, φίλε γλυκὲ ποῦ τόσα χρόνια δὲν εἶχαμε ὁ ἕνας, γὰρ τὸν ἄλλονε μυστικὰ, πανάγαθὲ μου, Ἀστέρα μου ἀπὸ τοὺς πῶ λαμπεροὺς μας. Δὲν πέθανες. Πάντα θὰ ζήσης ἐσὺ ποῦ μὲ τόση πίστη, μὲ τόσο φῶς ἐργάστηκες γὰρ τὴ Μητέρα μας τὴν Ἑλλάδα».

Ἡ δόλια ἢ μαννοῦλα του τοῦ κίκου περιέμενε γράμμα του. Ἡ ἀγάπη τῶνε δικῶ τῆς τὴν ψευτογελοῦσε καὶ μὲ κάθε τρόπο προσπαθοῦσε νὰ τῆς κρύψει τὸ μυστικὸ τοῦ χαμοῦ τοῦ ἀκριβογιοῦ της. Πέρασαν δὲν πέρασαν διὸ χρόνια κ' ἔκλεισε καὶ αὐτὴ γὰρ πάντα τὰ μάτι τῆς.

(Στὸ ἐρχόμενον τὸ β' μέρος)

K. M. ΜΙΧΑΗΛΙΔΗΣ

Η ΨΥΧΗ ΤΩΝ ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ

Δὸς μου τὸ μάρμαρον ἀκατέργαστον ὅπως εἶναι, νὰ τὸ δουλέψω σκαλιστό, λαὲ μου ἐργάτη. κολώνα ἢ ἀγαλμα, ν' ἀξίζει ἕνα παλάτι.

Μὲ τῆς γενιάς μας τὸ καμάρι θὰ δουλέψω. Μέσα του ὀλόλευκο ἕνα ὄραμα κ' ἢ φύση μιὰν ὁμορφιά, ποῦ μένει ἀθάνατη, ἔχει κλείσει.

Ὅμοια στὰ βάρη τῶν ὀργάνων κ' οἱ ἄρμονιες κλειστές, χαμόγελα θεῶν, μεθήσια αἰθέρια. ποῦ λαχταροῦν νὰ τίς ξεπνήσουν τάξι χέρια.

Στοῦ νοῦ τ' ἀπρόφωτα τὰ βάρη ὁμοια φωλιάζων καὶ κάποιον ὄνειρα ποῦ μάταια καρτεροῦνε καμμιὰ φορὰ στὸν κόσμον αὐτὸ ν' ἀναστηθοῦνε.

Μὰ ἐγὼ ἀπ' τὰ σπλάχνα τοῦ ὀλικοῦ θέλω νὰ ζήσουν ἀκόμη καὶ ὅσα κάθε σκέψη ξεπερνᾶνε κ' ἴσως καὶ ὁ Ἄγνωστος Θεὸς ποῦ αἰώνιος θάνατος.

Μ' ἂν ἀπ' τὸ μάρμαρον προβάλλει κάποιον ἀσκήμιον τέχνης ἀδέξιας ὁ καρπὸς, χαρὰ μου ἢ θλίψη. ὄγκος βαρὺς ἂν κρεμιστεῖ καὶ μὲ συντρίψει.

ΣΤΕΛΙΟΣ ΣΠΕΡΑΝΤΣΑΣ

(1) Νουμᾶς, 1923, τεῦχος 775.